

FURQATNING NAVRO‘Z HAQIDAGI G‘AZALI XUSUSIDA

Kamolova Nargiz Soliyevna

Buxoro tuman 26-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7992186>

Annotatsiya: Navro‘z an‘analari xalqimizning madaniy turmushiga, ruhiyatiga chuqur singib ketganligi bilan e‘tiborlidir. Shuning uchun adabiy an‘analarimiz tizimida bahor madhi, Navro‘z tavsifi, u bilan bog‘liq urf-odatlarining kelib chiqish tarixidan so‘zlovchi afsona va rivoyatlar mazmuni, ayrim tarixiy ma‘lumotlar ham og‘zaki, ham yozma adabiyotda keng talqin etilganligi kuzatiladi. Bu borada Navro‘z bilan aloqador udumlar tasviri va talqini mumtoz shoirlarimiz ijodida o‘ziga xos o‘rin egallab, unga bag‘ishlangan dostonlar, qasidalar, g‘azallar yaratilganligi ayricha e‘tiborni tortadi.

Kalit so‘z: Navro‘z, urf-odatlar, milliylik, she‘riyat, afsona va rivoyat, g‘azallar, Zokirjon Xolmuhammad o‘g‘li Furqat, mumtoz shoir, zullisonayn, badiiy tafakkur

О ГАЗАЛИ ФУРКАТА О НАВРОЗЕ

Аннотация: Традиции Навруза отличаются тем, что глубоко укоренились в культурной жизни и психике нашего народа. Поэтому в системе наших литературных традиций весенний гимн, описание Новруза, содержание легенд и повествований, повествующих об истории возникновения связанных с ним обычаев, некоторые исторические сведения широко интерпретируются в литературе как в устной, так и в письменной форме. В связи с этим описание и интерпретация событий, связанных с Новрузом, занимают особое место в творчестве наших поэтов-классиков, а создание посвященных ему эпосов, од и газелей привлекает особое внимание.

Ключевые слова: Навруз, традиции, народность, поэзия, легенда и повествование, газели, Закиржон Халмухаммадов Угли Фуркат, поэт-классик, художественное мышление

ABOUT GAZALI FURKAT ABOUT NAVROZ

Abstract: The traditions of Navruz are distinguished by the fact that they are deeply rooted in the cultural life and psyche of our people. Therefore, in the system of our literary traditions, the spring anthem, the description of Novruz, the content of legends and narratives that tell about the history of the emergence of customs associated with it, some historical information is widely interpreted in literature, both orally and in writing. In this regard, the description and interpretation of the events associated with Nowruz occupy a special place in the work of our classical poets, and the creation of epics, odes and gazels dedicated to him attracts special attention.

Keywords: Navruz, traditions, nationality, poetry, legend and narration, gazelles, Zakirjon Khalmuhammadov Ugli Furkat, classical poet, artistic thinking

KIRISH

Navro‘z mavzusi o‘tmishdan hozirgacha milliy she‘riyatimizda ko‘tarinki ruhda tarannum etib kelinmoqda. Chunki Navro‘z shunchaki bir bayram emas. U millatimizning tarixi, falsafiy dunyoqarashi, badiiyati va san‘ati, madaniyati, mifologik, diniy va dunyoviy dunyoqarashi, ilmiy va badiiy tafakkur tarzini o‘zida mujassam etgan qadimiy va navqiron qomusiy bir ayyomdir. Xalqimizning eng qadimiy marosimlari tizimida Bahor bilan bog‘liq urf-odatlarimiz alohida o‘rin tutadi. Xususan, unga aloqador Navro‘z an‘analari xalqimizning madaniy turmushiga, ruhiyatiga chuqur singib ketganligi bilan e‘tiborlidir. Shuning uchun adabiy an‘analarimiz tizimida bahor

madhi, Navro'z tavsifi, u bilan bog'liq urf-odatlarining kelib chiqish tarixidan so'zlovchi afsona va rivoyatlar mazmuni, ayrim tarixiy ma'lumotlar ham og'zaki, ham yozma adabiyotda keng talqin etilganligi kuzatiladi. Bu borada Navro'z bilan aloqador udumlar tasviri va talqini mumtoz shoirlarimiz ijodida o'ziga xos o'rin egallab, unga bag'ishlangan dostonlar, qasidalar, g'azallar yaratilganligi ayri-cha e'tiborni tortadi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Qo'qon adabiy muhitining yetuk vakillaridan Muqimiy va Furqatning ham Navro'zga bag'ishlangan go'zal g'azallari bor. Furqatning "Fasli navbahor o'ldi, ketibon zimistonlar", Muqimiyning "Navbahor: ochildi gullar, sabza bo'ldi bog'lar, Suhbat aylaylik, kelinglar, jo'ralar, o'rtog'lar" bayti bilan boshlanadigan g'azallari allaqachon xalqimiz ma'naviy mulkiga va ko'ngil xazinasiga aylanib ulgurgan. Muqimiy kishilarni Navro'zdan ilhomlanib, dilni poklash sari undab yozadi:

*Navbahor ochildi gullar, sabza bo'ldi bog'lar,
Suhbat aylaylik, kelinglar, jo'ralar, o'rtog'lar.
Xush bu mahfilda tiriklik ulfatu ahbob ila,
O'ynashib, gohi tabiatni qilaylik chog'lar.*

Tinchlik, omonlik, totuvlik, do'stlik, mehr-u muhabbat, obodlik va bunyodkorlik, yasharish va yangilanish timsoli bo'lib kelgan Navro'z barcha davrlarda ezgu ishlarga undash vositasi sifatida qadr topdi. Ana shu sabab barcha davr ma'rifatparlari Navro'zni nishonlashga, undan bahra olib, huzurbaxsh an'alarini davom ettirishga barchani da'vat etib kelishdi. Jumladan, taniqli ma'rifatparvar shoir Zokirjon Mullo Xolmuhammad o'g'li Furqat ham bahor ayyomini, Navro'zning boshlanishini quyidagicha nazm etdi:

*Fasli Navbahor o'ldi ketibon zimistonlar,
Do'stlar, g'animatdur, sayr eting gulistonlar.
Subhidam tushib shabnam, bo'ldi sabzalar xurram,
Gul uza tomib kam-kam yog'di abri naysonlar...
Emdi jonparvar nasim bo'lgach, bulut qatra fishon,
G'unchalar kuldi-yu, yuz ochdi guli seroblar.
Sarfuza qumri, gul uzra andalib ayg'onidin,
Uchdi yakbora cho'chib, nargis ko'zidin xoblar.
Sabzalar uzra musalsal bo'ldi sunbul turrasi,
Bir taraf savsan arosidin ravondur oblar...*

Bahorning kelishi xalqimiz uchun qadimdan Yangi yil kelishi, yangi kun, yangi orzu-umidlar boshlanishi bo'lgan. Bahor kelishini xalq o'z an'ana-udumlari bilan tantanali kutib olgan. Ommaviy sayillar, gul bayramlari, sumalak pishirish kabi udumlar ana shular jumlasidandir. Navro'z va bahor talqiniga bag'ishlangan yuqoridagi g'azalda ham, quyidagi g'azal parchasida ham aynan shu udumni davom ettirishga da'vatni kuzatish mumkin.

*Bahor ayyomida gulgash etarga bir chaman bo'lsa,
Qilurg'a sharhi hol, ahli muhabbat ikki tan bo'lsa.
... Sururu shodlikni dahr bog'ida nechuk ko'rgay,
Kamina Furqatiyning maskani baytul-xazan bo'lsa.*

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

G'azalda qish chiqishi bilan tabiat uyg'onishi, bahor kelishi, shu munosabat bilan har xil sayroqi qushlarning o'lkamizga uchib kelishi, ularning yoqimli xonishlari, zaminning ko'klikka va gullarga burkanishi, ariqlarning suvlarga to'lishi kabi o'zgarishlar nozik ehtiros bilan

tasvirlanmoqda. Gʻazaldagi “Emdi jonparvar nasim boʻlgach, bulut qatra fishon” satrlarining keltirilishi ham bejiz emas. Chunki yoqimli va jonbaxsh bahor nasimi nafaqt yangi ekinlarni oʻstiradi, balki yaylovdadagi mol-hollarni ham semirtiradi.

Qoʻqon adabiy muhitining yana bir vakili, zullisonayn shoir Muhyi ham kishilarni hayot goʻzalliklaridan bir olam zavq-shavq olishga chorlovchi sheʼrlarida aynan Navroʻz obraziga murojaat qilgani kuzatiladi:

*Keldi Navroʻz, ey yoronlar, ochdi bagʻrin lolazor,
Gul chamanda ochilib, bulbulni aylar beqaror.*

Yoki:

*Bahor ayyomi xushdur gulshanu bogʻ,
Chiqib sahrogʻa boʻldi tabʻimiz chogʻ.*

Xulosa qilib aytganda, Navroʻz nafaqt tabiatning yangilanishi, oʻzgarishi va yasharishi, balki inson qalbi, ruhiyati va tafakkurining ham oʻzgarish davridir. Bahorning iliq tafti qalblarga oʻzgacha ruh bagʻishlaydi. Inson koʻnglida ishonch, koʻtarinkilik, joʻshqinlik, sevgi-muhabbat tuygʻulari ortadi. Shuning uchun mumtoz gʻazalchilikda uning tarannumiga alohida eʼtibor qaratilgan. Diqqatga sazovor tomoni shundaki, mumtoz gʻazalchilikning bu anʼanalari keyinchalik jadid adabiyoti vakillari, shuningdek, zamonaviy shoirlar tomonidan ham muvaffaqiyatli davom ettirilganining guvohi boʻlish mumkin. Jadid adabiyotida bu jihatdan Elbekning “Koʻklam chogʻida yaproqlar”, “Koʻklam”, Choʻlponning “Navroʻz kunida”, “Barg”, “Bahor va men”, “Yana koʻklam”, “Koʻklam keladir”, “Boychechak”, “Bahor keldi”, “Bahorda” kabi sheʼrlari alohida eʼtiborni tortadi. Jadidlar navroʻz timsolidan, asosan, jamiyatda yangicha kun, yangicha hayot boshlanishi haqidagi oʻy-orzularini ramziy ifodalash uchun foydalanishgan.

*Navroʻz kuni erksizlarga erk berar,
Oʻzbek qizi erkli kunda boʻsholmay,
Zindon kabi tor uyidan chiqolmay,
Qalin, ogʻir devorlarni yiqolmay,
Borligʻini keng dunyoga otolmay,
Chin erk kunin kuta-kuta termirar...].*

Oʻtmishda haq-huquqlari toptalgan, kamsitilgan, toʻrt devor ichidagi erksiz hayotga mahkum etilgan oʻzbek xotin-qizlarining yuragi zahar-zaqqumga toʻlib yashagan. Hatto ular hamma oʻynab-kuladigan, zavqlanadigan Navroʻz sayillarida qatnashish baxtidan ham nosuvo etilgan. Shuning uchun erksevar shoir Choʻlpon erkli kunda-da boʻsholmagan oʻzbek qizlarining taqdirini achinish bilan bayon etadi.

*Guloy, Toʻti, Qumri, Oyxon, Yorqinlar
Navroʻz kuni devorlarga qaraylar:
Koʻchalarda erkaklardan oqinlar
Tutqunlarning yonlariga kirmaylar,
Qatorlarga ularni ham olmaylar,
Tutqunlarni kishiga ham sanmaylar.*

Zamonaviy sheʼriyatda Hamid Olimjonning “Oʻrik gullaganda”, Gʻafur Gʻulomning “Bahor ohanglari”, Zulfiyaning “Oʻriklar gullar..”, “Na goʻzal damlar bu!”, Shuhratning “Bahor keldi gul sohib har yon”, Abdulla Oripovning “Bahor”, “Bahor shamoli”, “Bahor nashidasi”, “Bahor tilaklari”, “Navroʻz”, “Sen bahorni sogʻinmadingmi”, “Bahor”, Erkin Vohidovning “Navroʻz nashidasi”, Jumaniyoz Jabborovning “Navroʻz qadaming gulga toʻlib, shod kelavergil”, “Hamal keldi”, “Zilollaringdan”, Toʻra Sulaymonning “Yeru samovatda Navroʻz nafasi”, Halima

Xudoyberdiyevaning “Navro‘z”, “Sog‘inish”, Shavkat Rahmonning “Erib bitdi poyonsiz qorlar”, Usmon Azimning “O!.. Olamdan to‘kildi gunoh!”, Xurshid Davronning “Bahor”, “Bahor she‘rlari”, “Bahor kapalaklari”, Muhammad Yusufning “Ko‘klamoyim”, Sirojiddin Sayyidning “Navro‘z qo‘shig‘i”, “Navro‘zona”, Iqbol Mirzoning “Navro‘zguli”, Mirzo Kenjabekning “Qutlov”, O‘roz Haydarning “Navro‘z kechasi” kabi she‘rlari Navro‘z va bahorni madh etishga qaratilgani bilan e‘tiborni tortadi. [3]. Ularda bahoriy o‘zgarishlarning inson ruhiyatiga ta’siri yorqin bo‘yoqlarda aks ettirilgan.

XULOSA

Xulosa shuki, o‘zbek adabiyotida Navro‘zga bag‘ishlangan asarlar alohida silsilani tashkil etadi. Shunday bo‘lsa-da, ular adabiyotshunosligimizda haligacha umumlashtirilgan holda maxsus tadqiq qilingan emas. Holbuki, Navro‘z haqida qadimdan hozirgacha og‘zaki va yozma adabiyotda turli janrlarda yaratilgan asarlarning poetik takomil belgilarini, janriy xususiyatlarini, folklor va yozma adabiyotda talqin etilishiga xos badiiy tamoyillarni qiyosiy o‘rganish zarur, birinchidan, tabiat kultlari bilan bog‘liq qadimiy mifologik tafakkurning badiiy-estetik tafakkurga ko‘chish asoslarini belgilab ko‘rsatish, ikkinchidan, og‘zaki va yozma ijod, mumtoz va zamonaviy she‘riyat munosabatining tadrijiy taraqqiyoti, vorisiyligi haqidagi ilmiy tasavvurlarni boyitish uchun zarur va dolzarb hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Bo‘riyev O. Navro‘z tarixidan lavhalar. – T.: O‘zbekiston, 1990. – 64 s.
2. Jo‘rayev M. Navro‘z bayrami. – T.: Fan, 2009. – 230 b.
3. Navro‘z nashidasi. Bahor haqidagi maqol-aytim, qo‘shiq va she‘rlar. Nashrga tayyorlovchi va so‘zboshi mualliflari J.Eshonqulov, Sh.Turdimov. – T.: Fan, 2009. – 260 b.